

kölcsönös elnézésben, egymás kritikátlan dicséretében jut kifejezésre. Többnyire olyankor is még, amikor külön-külön mindketten ráébredtek már, hogy vállalkozásuk rossz úton halad, ekképp ámítva tovább egymást és jómagukat, s nyomva el azt a mindkettőjükben meglévő erős kritikái hajlamot, ami nyilvánvalóan záloga volt addigi irodalmi sikerreiknek is. De persze így is hamarosan kiderül, hogy „közös lónak írók, nem pedig túros a háta”, s hogy, amint azt Déry szájába adottan olvashatjuk, művészi alkotás esetében „nem lehet megosztani a felelősséget”, „nem lehet a valóság elől egy idillbe menekülni, mert ami menedéknek látszik, csapda lesz”. Annak következtében, hogy a valóság tudvalevőleg könyörtelen, előbb vagy utóbb, de mindenképpen közbeszól. Ez pedig nem is pusztán a két neves író e könyvecskéiben megörökített kísérletére vonatkozik csak, hanem arra a világra is, amelynek közegében az nem járhatott sikerrel.

Mert itt, éppen e csapdának bizonyult idill fényében ébredhetünk rá végleg Örkény mesterfogására, ha úgy tetszik, finom cselére. Amennyiben nem vettük volna észre már előbb, hogy Örkény iróniában fogant, groteszk, sőt helyenként csörgősípkásan bohóckodó műve valójában több Déryvel közös vállalkozása fiaskójának történeténél. Mégpedig azért, mert az idillbe menekülés, az erőltetett optimizmus, a mesterségesen szított önámító eufória, a kételkedés és a bírálat hangjának elfojtása a szóban forgó korszaknak mint egésznek is jellemzője volt, alighanem sokkal inkább, mint a két író együttes kísérletének, amely ilyenformán, Örkény által utólag szárnyra bocsátva, valójában e korszak képletét is magában rejtí. Modellé sűrítve fejezi ki mindazt, amin, éppen mert akkor nem lehetett, most utólag kell nevetni. Déry Tibor, a szeretve tisztelt barát és példakép remekbe szabott karikatúrája éppúgy e cél szolgálatában áll, mint a szerző hasonló eszközökkel megformált pompás önarcképe is. Ekképpen, ugyancsak e diagnózisnak is beillő alapképlet révén válik ez a kis könyv tiszteletadásá is Déry Tibor emiére előtt. Egyúttal pedig — a mulandóság kíméletlen közbeszólása folytán — Örkény írói arcélehez illő groteszk hatryúdallás is. Idő előtti, de méltó záródarabjává egy gazdag életpályának.

VARGA Zoltán

EURÓPA BÖLCSŐJÉNÉL

Karinthy Ferenc: *Alvilági napló*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1979

„Kréta az európai kultúra bölcsője, mélyen tisztelt hallgatóim, és válogatott cigánylegények. Itt született Zeus, itt rabolta el a bika képében Európát (leánykák, sose üljetek föl bika hátára!), és nemzették Monsieur Minost, az első európaiat.” Karinthy Ferenc legújabb, két kisregényt tar-

talmazó kötetének első darabjában, a *Marich Géza utolsó kalandjában* olvasható ez, mindjárt az elején, mondhatni bevezetőben. Valamivel hátrább pedig: „Unom Európát. Mindenütt egy dóm vagy bazilika, antik falmaradványok, kapuk, diadalívek, márványkutak, szűk, ódon belváros, teli autóval, patríciuspaloták, piazzák, piazzák, piacok, korzók, múzeumok, mulatók, hidak, hotelok; utazási irodák ékszerészek, csecsebecseárusok, turisták, rendőrök, kurvák. Unom ezt a négyezer éves szakadatlan építést, rombolást, szülést, háborúzást, gyilkolást, tülekedést, szerelmeskedést és megint előlről. Húha, de unom, a könyökömön nő ki! Talán csak az auktorokat nem unom, akik az egészet följegyezték, már amennyiben jól jegyezték föl. Azt a vastag európai irodalmat. Homeros-tól Krúdy Gyuláig. És Mozart Milánói kvartettjeit sem, a fájdalmas-boldog ide-oda modulálást. (Egyébként Amerikát is unom meg a többi.)” Később viszont: „Európa, szép királylány, a hófehér, selymes szőrű, újholszarvú istenbika kedvese, hírneves királyok édesanyja, mindannyiunk édes anyukája, de elkurvultál.”

Karinthy figurája, Marich Géza, a Krétán üdülő neves pesti színházi rendező írja naplójába ezeket a világfiasan „spleens” sorokat. Még többet idézve belőlük konkrétan is kimutathatnánk azt az Európáért, értékeiért érzett aggodalmat és féltést, ami ezt a kiábrándult figurát áthatja, s ami nyilvánvalóan magában a szerzőben is ott munkált, amikor művét életre hívta. Európáért érzett aggodalmának, helyesebben a humanista tartalmú európai értékek féltésének kifejezése érdekében egyébként Karinthy nem csupán Krétát teszi történet színhelyévé, hanem ugyanezért alkotja meg a keretétül szolgáló szituációt is: az inkább saját neméhez vonzó Marich Géza tisztán baráti, de mégis szoros kapcsolatát Xenodikével, egy otthonából megszökött krétai fiatal lánnyal. Egyfajta ellenmítoszként, mivel ez a kapcsolat, jellegénél fogva, nem lehet termékeny, Minos király nem születhet belőle, amiért is szükségszerűen a folytatásnélküliséget, Európa európaiságának végét, egy, a görögség kialakulásának kezdetétől napjainkig terjedő roppant korszak lezárulását sugallhatja csak. A hajlamai miatt zavaros csetepatéba keveredett Marich erőszakos halálának fényében vagy a főszereplő által egy helyen megrajzolt jövőbeli Európa-kép karikatúraszzerűsége ellenére is riasztó tükrében különösképpen.

Elmondható hát, hogy Karinthy e kisregényében nem kevesebbet kérdez, mint hogy: nem jelenti-e vajon az európai szellem térvészése a humanizmus térvészését is? Marich hosszabb-rövidebb feljegyzésekből felépült naplójának sorai közül azután az is kitetszik, hogy ezért valójában maga Európa a hibás, sőt bűnös, az Európában végbement és végbemenő dehumanizálódási folyamatok következtében. Ezt fejezik ki a napló különböző epizódjai a háború még ma is kísértő emlékeiről, a különböző figurákban is megtestesülve. Amilyen például az egykor Kréta elfoglalásában részt vett német ejtőernyős, a volt amerikai pilóta, aki a

háború idején bombázógépéről felülről látta Európát, s ezért „gyöngéd szeretettel emlegeti Milánót, Firenzét, Monte Cassinót, azonkívül Wiener-Neustadtot és Lipcsét, Drezdát, Nürnberget. Budapest? Az a nagy város a Duna két partján? Hogyne, hogyne . . .” Vagy amilyen a szigetre amatőr régészként visszatért és a Minos király vezette krétai állam utópisztikus kísérlet voltáról dilettáns elméleteket fabrikáló, valamikor azonban a német megszállókkal szembeni ellenállást szervező Lord Quiantain figurája is. Nem kevésbé érdekes szereplője azonban az írásnak a káoszt káosszal kifejezni kívánó ultramodern zeneszerző Sperber sem, vagy a kanadai Barbara, aki szerint, amíg a kínaiak (!) „ide nem jönnek, úgyis egy nagy trágya az egész”. „Mi az oka, hogy a háború ilyen sok esztenőd után is érdekli az embereket, engem is minden részletével? (. . .) Talán, hogy a második világháború máig sem ért véget?” — kérdezi különben a makacsul felbukkanó téma kapcsán Marich töprengve naplójában, melynek rövid szakaszokra taglaltsága, fozslányokra szakadozottsága voltaképpen a főszereplő világának darabokra töredezettségét is jelezni látszik, egyúttal pedig mintha Európa szellemi értelemben vett dezintegrálódására is utalna valamiképpen. Ugyanakkor azonban felvethető, nem vált-e akadályává is egyben ez a naplóforma a mondanivaló mélyebb kibontásának.

Éppen mert annyi minden megmutatkozik ebben az írásban, szerte-futó szálak sokasága, bősége a továbbgondolásra késztető mozzanatoknak. Reflexióként felvetve vagy futólag érintve a rövid párbeszédekben. Éppúgy, mint a könyv címadó írásában, az *Alvilági napló*ban. Ez ugyanis szintén hellén környezetben játszódik, a görög partokhoz közel fekvő kis Leukást szigetén, amelynek szirtfokáról a legenda szerint Sapphó a tengerbe vetette magát. Ide érkezik az elbeszélés első személye, s zárandokol el rövid körútja során az ógörög kultúra emlékeihez, 1977 nyarán, egyidejűleg Schleyernek, a nyugatnémet gyárosok szövetsége elnökének elbrablásával és megölésével, illetve a Lufthansa gépén lejátszódó emlékezetes túsdrámával, melynek kimenetele végül is Andreas Baader és társai öngyilkosságát vonta maga után. Ezek az események képeznek izgalmas hátteret a jobbára útleírászerű részletekhez és történelmi-mitológiai emlékek keltette gondolatsorozatokhoz, melyek az elbeszélőt útján végigkísérik. Látszólag jelentéktelen epizódok soraként, vagy múltba kalandozó kitérőkként: amilyen pl. a Dörpfeld német régész, a Tróját feltáró Schliemann egykori munkatársa pályafutásának és monomániáivá kinőtt elméletének ismertetése. Amíg csak a helyszíntől távol játszódó s rádiós és tévétudósítások révén követett túsdráma hirtelen karnyújtásnyi közelségbe nem kerül, ebben az idillinek tetsző környezetben is áldozatokra lelve. Egy meglehetősen excentrikus, de rokonszenves fiatal német párnak az öngyilkossága által kölcsönözve váratlan, robbanászerű befejezést az írás mindeddig egyenletes tempójú áramlásának. „Andreas, Jan-Carl, Gudrun, veletek vagyunk, le a világimperializmussal!” — áll

ugyanis a Sapphó sziklájáról leugró két fiatal búcsúlevelében, úgyhogy tettük ebben a minden kövében múltat idéző környezetben valahogy a miért kérdését különös nyomatékkal hangsúlyozó dimenziót kap. Ezúttal is inkább csak felvillantásszerű megoldásokkal sejtetve a múlthoz kapcsoló összefüggések láncolatát, semmint igazán meg is mutatva. Hasonlatosan az első íráshoz, melyhez a környezet jellegén kívül ezt az utóbbit az Európa királylányt idéző Xenodiké futólag újból felbukkanó alakja is hozzákapcsolja — anélkül, hogy az előbbi folytatásává vagy akár epilógusává is avatná egyben. Röpke megjelenése így ugyanannak a kérdésnek ismételt felvetését hangsúlyozza csak.

Függetlenül attól, hogy a szerző a benne feltámadó és a bennünk is feltámasztott kérdésekre nem talál választ. Valójában pedig nem is található, még ha szándékában is lenne valamiféle válaszadás, lévén ezek bonyolultabbak annál, semhogy egyértelműen lehetne őket megválaszolni. Amiért is inkább bennünket készíthet válaszkérésre, Európa lényegének, az európaiság mibenlétének kitapogatójára, elsősorban a mindkét írás szertefutni hajlamos komponenseit egybefogó légkörnek köszönhetően. Ennek megteremtése tagadhatatlanul Karinthy Ferenc írói erőnyeit dicséri, érzékletességét, megelevenítő erejét, azt, hogy sokszor rutineszközők segítségével ugyan, de könnyedén odavetett mondataival gyakran a gondolatársítások egész sorát képes elindítani. Amelyek azonban elkerülhetetlenül a választott szituációkban rejlő nagyobb lehetőségekre is figyelmeztetnek. Mindarra, ami, ha a szerző tovább időzik mellettük, a pusztán „turistaként” érintett problémát mélyebben, összetettebben megmutató művészi megvalósuláshoz is elvezethetett volna. Végző fokon nagyobb szabású művek születéséhez.

VARGA Zoltán

ESZMÉNYÍTETT HAGYOMÁNYFELFOGÁSUNK KORRIGÁLÁSA

Kis magyar néprajz a Rádióban, RTV-Minerva, Budapest, 1978

Az utóbbi évtizedben különösen a fiatalabb nemzedék öltözködésében, szórakozásában s a lakásdíszítésben újra divatos az ún. „folklórstílus”. Az előkerült hímzett vászoningek, mellények, tarka szőttesek, a felújított táncok, a festett és mázas cserepek kétségkívül sok esztétikai és emberi értékeket mentettek át napjainkra. Ehhez járultak még a Rádió és Televízió népszerű adásai is néphagyományunkról, melyek közül az egyik az 1970-ben indult *Kis magyar néprajz*. Ortutay Gyula szerkesztésével a MTA Néprajzi Kutatócsoportjának közössége ebben a sorozatban a paraszti kultúra bemutatására törekszik, de nem csak a látványos elemeket prezentálja, hanem rámutat a csillogó felszín alatti igazi értékekre is.

A *Kis magyar néprajz a Rádióban* című könyv az elhangzott adásso-